

บทที่ 2

วรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

ในการวิจัยเรื่อง ผลของการสอนแบบไตรสิกขาที่มีต่อผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนและทักษะการคิดแบบสามัญลักษณ์เรื่องหลักธรรมในวิถีไทยของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 โรงเรียนเทศบาลศรีบุญยานุสรณ์ จังหวัดสมุทรสาคร ผู้วิจัยได้ศึกษาค้นคว้าจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องและนำมาเรียบเรียงในหัวข้อต่อไปนี้

1. หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐานพุทธศักราช 2551
2. การสอนแบบไตรสิกขา
3. การคิดแบบสามัญลักษณ์
4. งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการสอนแบบไตรสิกขา

1. หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐานพุทธศักราช 2551

หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 (กระทรวงศึกษาธิการ 2552 : 4-5) ได้กำหนดวิสัยทัศน์ หลักการ จุดหมายไว้ ดังนี้

1.1 วิสัยทัศน์

มุ่งพัฒนาผู้เรียนทุกคนซึ่งเป็นกำลังของชาติให้เป็นมนุษย์ที่มีความสมดุลทั้งด้านร่างกาย ความรู้ คุณธรรม มีจิตสำนึกในความเป็นพลเมืองไทยและเป็นพลเมืองโลก ยึดมั่นในการปกครองตามระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข มีความรู้ และทักษะพื้นฐาน รวมทั้งเจตคติที่จำเป็นต่อการศึกษต่อการศึกษาประกอบอาชีพและการศึกษาตลอดชีวิต โดยมุ่งเน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ บนพื้นฐานความเชื่อว่า ทุกคนสามารถเรียนรู้พัฒนาตัวเองได้เต็มตามศักยภาพ

1.2 หลักการ

1.2.1 เป็นหลักสูตรการศึกษาเพื่อความเป็นเอกภาพของชาติ มีจุดหมายและมาตรฐานการเรียนรู้ เป็นเป้าหมายสำหรับพัฒนาเด็กและเยาวชนให้มีความรู้ ทักษะ เจตคติ และคุณธรรมบนพื้นฐานของความเป็นไทยควบคู่กับความเป็นสากล

1.2.2 เป็นหลักสูตรการศึกษาเพื่อปวงชน ที่ประชาชนทุกคนมีโอกาสได้รับการศึกษาอย่างเสมอภาคและมีคุณภาพ

1.2.3 เป็นหลักสูตรการศึกษาที่สนองการกระจายอำนาจ ให้สังคมมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาให้สอดคล้องกับสภาพ และความต้องการของท้องถิ่น

1.2.4 เป็นหลักสูตรการศึกษาที่มีโครงสร้างยืดหยุ่นทั้งด้านสาระการเรียนรู้ เวลา และการจัดการเรียนรู้

1.2.5 เป็นหลักสูตรการศึกษาที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ

1.2.6 เป็นหลักสูตรการศึกษาสำหรับการศึกษาในระบบ นอกระบบ และตามอัธยาศัย ครอบคลุมทุกกลุ่มเป้าหมาย สามารถเทียบโอนผลการเรียนรู้และประสบการณ์

1.3 จุดหมาย

หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน มุ่งพัฒนาผู้เรียนให้เป็นคนดี มีปัญญา มีความสุข มีศักยภาพในการศึกษาต่อ และประกอบอาชีพ จึงกำหนดเป็นจุดหมาย เพื่อให้เกิดกับผู้เรียน เมื่อจบการศึกษาขั้นพื้นฐานดังนี้

1.3.1 มีคุณธรรม จริยธรรม และค่านิยมที่พึงประสงค์ เห็นคุณค่าของตนเอง มีวินัย และปฏิบัติตามหลักธรรมของพระพุทธศาสนา หรือศาสนาที่ตนนับถือ ยึดหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

1.3.2 มีความรู้อันเป็นสากล และมีความสามารถในการสื่อสาร การคิด การแก้ปัญหา การใช้เทคโนโลยี และมีทักษะชีวิต

1.3.3 มีสุขภาพกายและสุขภาพจิตที่ดี มีสุนทรีย์ และรักการออกกำลังกาย

1.3.4 มีความรักชาติ มีจิตสำนึกในความเป็นพลเมืองไทย และพลโลก ยึดมั่นในวิถีชีวิตและการปกครองตามระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข

1.3.5 มีจิตสำนึกในการอนุรักษ์วัฒนธรรม และภูมิปัญญาไทย การอนุรักษ์และพัฒนาสิ่งแวดล้อม มีจิตสาธารณะที่มุ่งทำประโยชน์และสร้างสิ่งที่ดีงามในสังคม และอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างมีความสุข

กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม

การอยู่ร่วมกันในสังคม ที่มีความเชื่อมสัมพันธ์กัน และมีความแตกต่างกันอย่างหลากหลาย เพื่อช่วยให้สามารถปรับตัวเข้ากับบริบทสภาพแวดล้อม เป็นพลเมืองดี มีความรับผิดชอบ มีความรู้ ทักษะ คุณธรรม และค่านิยมที่เหมาะสม โดยได้กำหนดสาระต่างๆไว้ดังนี้

สาระที่ 1 ศาสนา ศีลธรรมและจริยธรรม แนวคิดพื้นฐานเกี่ยวกับศาสนา ศีลธรรม จริยธรรม หลักธรรมของพระพุทธศาสนาหรือศาสนาที่ตนนับถือ การนำหลักธรรมคำสอนไป

ปฏิบัติในการพัฒนาตนเอง และการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข เป็นผู้กระทำความดี มีค่านิยมที่ดีงาม พัฒนาตนเองอยู่เสมอ รวมทั้งบำเพ็ญประโยชน์ต่อสังคมและส่วนรวม

สาระที่ 2 หน้าที่พลเมือง วัฒนธรรม และการดำเนินชีวิต ระบบการเมืองการปกครองในสังคมปัจจุบัน การปกครองระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข ลักษณะและความสำคัญ การเป็นพลเมืองดี ความแตกต่างและความหลากหลายทางวัฒนธรรม ค่านิยม ความเชื่อ ปณิธานค่านิยมด้านประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข สิทธิหน้าที่ เสรีภาพการดำเนินชีวิตอย่างสันติสุขในสังคมไทยและสังคมโลก

สาระที่ 3 เศรษฐศาสตร์ การผลิต การแจกจ่าย และการบริโภคสินค้าและบริการ การบริหารจัดการทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัดอย่างมีประสิทธิภาพ การดำรงชีวิตอย่างมีคุณภาพ และการนำหลักเศรษฐกิจพอเพียงไปใช้ในชีวิตประจำวัน

สาระที่ 4 ประวัติศาสตร์ เวลาและยุคสมัยทางประวัติศาสตร์ วิธีการทางประวัติศาสตร์ พัฒนาการของมนุษยชาติจากอดีตถึงปัจจุบัน ความสัมพันธ์และเปลี่ยนแปลงของเหตุการณ์ต่างๆ ผลกระทบที่เกิดจากเหตุการณ์สำคัญในอดีต บุคคลสำคัญที่มีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงต่างๆ ในอดีต ความเป็นมาของชาติไทยวัฒนธรรมและภูมิปัญญาไทย แหล่งอารยธรรมที่สำคัญของโลก

สาระที่ 5 ภูมิศาสตร์ ลักษณะของโลกทางกายภาพ ลักษณะทางกายภาพ แหล่งทรัพยากร และภูมิอากาศของประเทศไทย และภูมิภาคต่างๆ ของโลก การใช้แผนที่และเครื่องมือทางภูมิศาสตร์ ความสัมพันธ์กันของสิ่งต่างๆ ในระบบธรรมชาติ ความสัมพันธ์ของมนุษย์กับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ และสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้น การนำเสนอข้อมูลภูมิสารสนเทศ การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน

สาระและมาตรฐานการเรียนรู้

สาระที่ 1 ศาสนา ศีลธรรม จริยธรรม

- มาตรฐาน ส 1.1 รู้ และเข้าใจประวัติ ความสำคัญ ศาสดา หลักธรรมของพระพุทธศาสนา หรือศาสนาที่ตนนับถือและศาสนาอื่น มีศรัทธาที่ถูกต้อง ยึดมั่น และปฏิบัติตามหลักธรรม เพื่ออยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข
- มาตรฐาน ส 1.2 เข้าใจ ตระหนักและปฏิบัติตนเป็นศาสนิกชนที่ดี และธำรงรักษาพระพุทธศาสนาหรือศาสนาที่ตนนับถือ

สาระที่ 2 หน้าที่พลเมือง วัฒนธรรม และการดำเนินชีวิตในสังคม

- มาตรฐาน ส 2.1 เข้าใจและปฏิบัติตนตามหน้าที่ของการเป็นพลเมืองดี มีค่านิยมที่ดีงาม และ
ธำรงรักษาประเพณีและวัฒนธรรมไทย ดำรงชีวิตอยู่ร่วมกันในสังคมไทย
และ สังคมโลกอย่างสันติสุข
- มาตรฐาน ส 2.2 เข้าใจระบบการเมืองการปกครองในสังคมปัจจุบัน ยึดมั่น ศรัทธา และ
ธำรงรักษาไว้ซึ่งการปกครองระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์
ทรงเป็นประมุข

สาระที่ 3 เศรษฐศาสตร์

- มาตรฐาน ศ.3.1 เข้าใจและสามารถบริหารจัดการทรัพยากรในการผลิตและการบริโภคการ
ใช้ ทรัพยากรที่มีอยู่จำกัดได้อย่างมีประสิทธิภาพและคุ้มค่า รวมทั้งเข้าใจ
หลักการของเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อการดำรงชีวิตอย่างมีดุลยภาพ
- มาตรฐาน ศ.3.2 เข้าใจระบบ และสถาบันทางเศรษฐกิจต่าง ๆ ความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจ
และความจำเป็นของการร่วมมือกันทางเศรษฐกิจในสังคมโลก

สาระที่ 4 ประวัติศาสตร์

- มาตรฐาน ส 4.1 เข้าใจความหมาย ความสำคัญของเวลาและยุคสมัยทางประวัติศาสตร์
สามารถใช้วิธีการทางประวัติศาสตร์มาวิเคราะห์เหตุการณ์ต่างๆ อย่างเป็น
ระบบ
- มาตรฐาน ส 4.2 เข้าใจพัฒนาการของมนุษยชาติจากอดีตจนถึงปัจจุบัน ในด้าน
ความสัมพันธ์และการเปลี่ยนแปลงของเหตุการณ์อย่างต่อเนื่อง ตระหนัก
ถึงความสำคัญและสามารถ วิเคราะห์ผลกระทบที่เกิดขึ้น
- มาตรฐาน ส 4.3 เข้าใจความเป็นมาของชาติไทย วัฒนธรรม ภูมิปัญญาไทย มีความรัก
ความภูมิใจและธำรงความเป็นไทย

สาระที่ 5 ภูมิศาสตร์

- มาตรฐาน ส 5.1 เข้าใจลักษณะของโลกทางกายภาพ และความสัมพันธ์ของสรรพสิ่งซึ่งมี
ผล ต่อกันและกันในระบบของธรรมชาติ ใช้แผนที่และเครื่องมือทาง
ภูมิศาสตร์ ในการค้นหาวิเคราะห์ สรุป และ ใช้ข้อมูลภูมิสารสนเทศอย่างมี
ประสิทธิภาพ

มาตรฐาน ส 5.2

เข้าใจปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสภาพแวดล้อมทางกายภาพที่ก่อให้เกิดการสร้างสรรค์วัฒนธรรม มีจิตสำนึก และมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม เพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน

ตัวชี้วัดและสาระการเรียนรู้แกนกลาง

สาระที่ 1 ศาสนา ศีลธรรม จริยธรรม

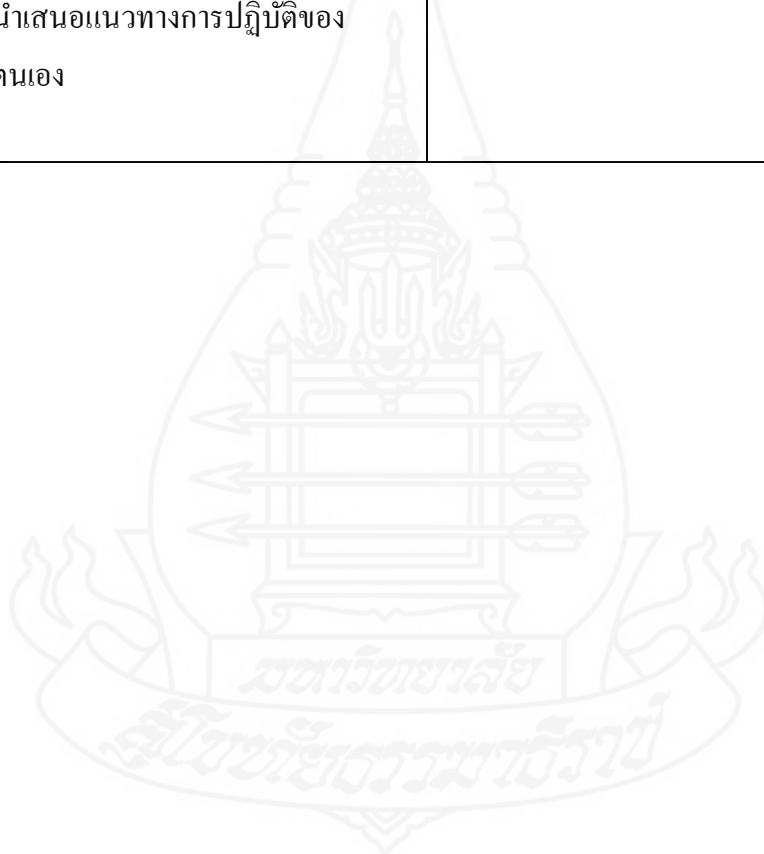
มาตรฐาน ส 1.1 รู้ และเข้าใจประวัติ ความสำคัญ ศาสดาหลักธรรมของพระพุทธศาสนาหรือศาสนาที่ตนนับถือและศาสนาอื่น มีศรัทธาที่ถูกต้อง ยึดมั่นและปฏิบัติตามหลักธรรมเพื่ออยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข

ชั้น	ตัวชี้วัด	สาระการเรียนรู้แกนกลาง
ม.1	1. อธิบายการเผยแผ่พระพุทธศาสนาหรือศาสนาที่ตนนับถือสู่ประเทศไทย	-การสังคายนา -การเผยแผ่พระพุทธศาสนาเข้าสู่ประเทศไทย
	2. วิเคราะห์ความสำคัญของพระพุทธศาสนา หรือศาสนาที่ตนนับถือที่มีต่อสภาพแวดล้อมในสังคมไทย รวมทั้งการพัฒนาตนและครอบครัว	ความสำคัญของพระพุทธศาสนาต่อสังคมไทยในฐานะเป็น - ศาสนาประจำชาติ - สถาบันหลักของสังคมไทย - สภาพแวดล้อมที่กว้างขวาง และครอบคลุมสังคมไทย - การพัฒนาตนและครอบครัว
	3. วิเคราะห์พุทธประวัติตั้งแต่ประสูติจนถึงบำเพ็ญทุกรกิริยา หรือประวัติศาสดาที่ตนนับถือตามที่กำหนด	สรุปและวิเคราะห์ พุทธประวัติ - ประสูติ - เทวทูต ๔ - การแสวงหาความรู้ - การบำเพ็ญทุกรกิริยา

ชั้น	ตัวชี้วัด	สาระการเรียนรู้แกนกลาง
ม.1	4. วิเคราะห์และประพจน์ตามแบบอย่างการดำเนินชีวิตและข้อคิดจากประวัติสาวก ชาดก/เรื่องเล่าและศาสนิกชนตัวอย่างตามที่กำหนด	พุทธสาวก พุทธสาวิกา - พระมหากัสสปะ - พระอุบาลี - อนาถบิณฑิกะ - นางวิสาขา - ชาดก - อัมพชาดก - ติตติรชาดก
	5. อธิบายพุทธคุณ และข้อธรรมสำคัญ ในกรอบอริยสัจ ๔ หรือหลักธรรมของศาสนาที่ตนนับถือ ตามที่กำหนด เห็นคุณค่าและนำไปพัฒนาแก้ปัญหาของตนเองและครอบครัว	พระรัตนตรัย - พุทธคุณ ๘ - อริยสัจ ๔ - ทุกข์ (ธรรมที่ควรรู้) ขั้น ๕ - ธาตุ ๔ - สมุทัย (ธรรมที่ควรละ) - หลักกรรม - ความหมายและคุณค่า อบายมุข ๖ นิโรธ (ธรรมที่ควรบรรลุ) - สุข ๒ (กายิก, เจตสิก) - ลิหิสุข มรรค (ธรรมที่ควรเจริญ) ไตรสิกขา กรรมฐาน ๒ ปธาน ๔ โกศล ๓ มงคล ๓๘ ไม่คบคนพาล - คบบัณฑิต - บูชาผู้ควรบูชา

ชั้น	ตัวชี้วัด	สาระการเรียนรู้แกนกลาง
ม.1		พุทธศาสนสุภาษิต - ยัม เว เสวติ ตาภิโส คบคนเช่นใดเป็นคนเช่นนั้น - อตุคณา โจทยตุคณัม จงเตือนตน ด้วยตน - นิสมม กรณํ เสยฺโย ใคร่ครวญก่อนทำจึงดี - ทูราวาสา ฆรา ทุกฺขา เรือนที่ครองไม่ดีนำทุกข์มาให้
	6. เห็นคุณค่าของการพัฒนาจิต เพื่อการเรียนรู้และการดำเนินชีวิต ด้วยวิธีคิดแบบโยนิโสมนสิการคือวิธีคิดแบบคุณค่าแท้-คุณค่าเทียม และวิธีคิดแบบคุณ – โทษและทางออก หรือการพัฒนาจิตตามแนวทางของศาสนาที่ตนนับถือ	โยนิโสมนสิการ - วิธีคิดแบบคุณค่าแท้ – คุณค่าเทียม - วิธีคิดแบบคุณ – โทษและทางออก
	7. สวดมนต์ แผ่เมตตา บริหารจิตและเจริญปัญญาด้วยอานาปานสติ หรือตามแนวทางของศาสนาที่ตนนับถือตามที่กำหนด	สวดมนต์แปล และแผ่เมตตา - วิธีปฏิบัติและประโยชน์ของการบริหารจิตและเจริญปัญญา การฝึกบริหารจิตและเจริญปัญญาตามหลักสติปัฏฐานเน้นอานาปานสติ - นำวิธีการบริหารจิตและเจริญปัญญาไปใช้ในชีวิตประจำวัน
	8. วิเคราะห์และปฏิบัติตนตามหลักธรรมทางศาสนาที่ตนนับถือ ในการดำรงชีวิตแบบพอเพียง และดูแลรักษาสิ่งแวดล้อมเพื่อการอยู่ร่วมกันได้อย่างสันติสุข	หลักธรรม (ตามสาระการเรียนรู้ข้อ 5)

ชั้น	ตัวชี้วัด	สาระการเรียนรู้แกนกลาง
ม.1	9.วิเคราะห์เหตุผลความจำเป็นที่ทุกคนต้องศึกษาเรียนรู้ศาสนาอื่นๆ	ศาสนิกชนของศาสนาต่าง ๆ มีการประพฤติปฏิบัติตนและวิถีการดำเนินชีวิตแตกต่างกันตามหลักความเชื่อและคำสอนของศาสนาที่ตนนับถือ
	10.ปฏิบัติตนต่อศาสนิกชนอื่นในสถานการณ์ต่างๆ ได้อย่างเหมาะสม	การปฏิบัติอย่างเหมาะสมต่อศาสนิกชนอื่นในสถานการณ์ต่างๆ
	11.วิเคราะห์การกระทำของบุคคลที่เป็นแบบอย่างด้านศาสนสัมพันธ์และ นำเสนอแนวทางการปฏิบัติของตนเอง	ตัวอย่างบุคคลในท้องถิ่นหรือประเทศที่ปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างด้านศาสนสัมพันธ์หรือมีผลงานด้านศาสนสัมพันธ์

มาตรฐาน ศ 1.2 เข้าใจ ตระหนักและปฏิบัติตนเป็นศาสนิกชนที่ดี และธำรงรักษาพระพุทธศาสนา หรือศาสนาที่ตนนับถือ

ชั้น	ตัวชี้วัด	สาระการเรียนรู้แกนกลาง
ม.1	1.บำเพ็ญประโยชน์ต่อศาสนสถานของศาสนาที่ตนนับถือ	การบำเพ็ญประโยชน์ และการบำรุงรักษาวัด
	2.อธิบายจริยวัตรของสาวกเพื่อเป็นแบบอย่างในการประพฤติปฏิบัติ และปฏิบัติตนอย่างเหมาะสมต่อสาวกของศาสนาที่ตนนับถือ	วิถีชีวิตของพระภิกษุ - บทบาทของพระภิกษุในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา เช่น การแสดงธรรม ปาฐกถาธรรม การประพฤติตนให้เป็นแบบอย่าง - การเข้าพบพระภิกษุ - การแสดงความเคารพ การประนมมือ การไหว้ การกราบ การเคารพพระรัตนตรัย การฟังเจริญพระพุทธมนต์ การฟังสวดพระอภิธรรม การฟังพระธรรมเทศนา
	3.ปฏิบัติตนอย่างเหมาะสมต่อบุคคลต่างๆ ตามหลักศาสนาที่ตนนับถือตามที่กำหนด	- ปฏิบัติตนอย่างเหมาะสมต่อเพื่อนตามหลักพระพุทธศาสนา หรือศาสนาที่ตนนับถือ
	4. จัดพิธีกรรม และปฏิบัติตนในศาสนพิธี พิธีกรรมได้ถูกต้อง	- การจัดโต๊ะหมู่บูชา แบบ หมู่ ๔ หมู่ ๕ หมู่ ๗ หมู่ ๘ - การจัดรูปเทียน การจัดเครื่องประกอบโต๊ะหมู่บูชา - คำอาราธนาต่างๆ
	5.อธิบายประวัติ ความสำคัญ และปฏิบัติตนในวันสำคัญทางศาสนาที่ตนนับถือ ตามที่กำหนด ได้ถูกต้อง	- ประวัติและความสำคัญของวันธรรมสวนะ วันเข้าพรรษา วันออกพรรษา วันเทโวโรหณะ - ระเบียบพิธี พิธีเวียนเทียน การปฏิบัติตนในวันมาฆบูชา วันวิสาขบูชา วันอัฐมีบูชา วันอาสาฬหบูชา วันธรรมสวนะและเทศกาลสำคัญ

โรงเรียนเทศบาลศรีบุญยานุสรณ์ จังหวัดสมุทรสาคร

โรงเรียนเทศบาลศรีบุญยานุสรณ์ สังกัดเทศบาลเมืองกระทุ่มแบน กรมส่งเสริมการปกครองท้องถิ่น กระทรวงมหาดไทย ตั้งอยู่เลขที่ 27 ถนนเจริญสวัสดิ์ ตำบลตลาดกระทุ่มแบน อำเภอกระทุ่มแบน จังหวัดสมุทรสาคร จัดการศึกษาตั้งแต่ระดับชั้นอนุบาลถึงชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น สภาพทั่วไปโดยรวมเป็นชุมชนตลาดผู้ปกครองมีอาชีพ ค้าขาย ลูกจ้างในโรงงาน หรือรับจ้างทั่วไป ประชากรส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ รายได้ทางครอบครัวเฉลี่ย 50,000-300,000 บาทต่อปี

ในปีการศึกษา 2552 พบว่านักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 มีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน ดังนี้

ตารางที่ 2.1 ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 ปีการศึกษา 2552

กลุ่มสาระการเรียนรู้	คะแนนเฉลี่ยร้อยละ
ภาษาไทย	55.81
สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม	48.32
ภาษาต่างประเทศ	35.06
คณิตศาสตร์	39.94
วิทยาศาสตร์	42.58
สุขศึกษาและพลศึกษา	78.74
ศิลปะ	79.59
การงานอาชีพ และเทคโนโลยี	80.25

ที่มา : โรงเรียนเทศบาลศรีบุญยานุสรณ์ (2552) รายงานสรุปผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน ประจำปีการศึกษา 2552

หลักสูตรสถานศึกษา โรงเรียนเทศบาลศรีบุญยานุสรณ์ พุทธศักราช 2552

โรงเรียนเทศบาลศรีบุญยานุสรณ์ มีนโยบายของโรงเรียนที่ส่งเสริมการจัดการเรียนการสอนที่เป็นระบบและมีประสิทธิภาพ โดยเน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ สอดคล้องกับหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551

วิสัยทัศน์

มุ่งพัฒนาผู้เรียน ให้เป็นมนุษย์ที่มีความสมดุลทั้งด้านร่างกาย ความรู้ คุณธรรม มีจิตสำนึกในความเป็นพลเมืองไทย และเป็นพลโลก ยึดมั่นในการปกครองตามระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข มีค่านิยมที่ดีงาม รู้เท่าทันเทคโนโลยี จัดสิ่งแวดล้อมที่เอื้อต่อการเรียนรู้ ห่วงใยความปลอดภัย ส่งเสริมอาชีพตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง โดยให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา ภายในปี 2553

พันธกิจ

- 1) ส่งเสริมการจัดการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญและให้มีคุณภาพและมาตรฐานที่กำหนด
- 2) ส่งเสริมระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียน
- 3) ส่งเสริมให้นักเรียนมีความเป็นประชาธิปไตย มีคุณธรรม จริยธรรมและค่านิยมที่พึงประสงค์
- 4) ส่งเสริมการนำเทคโนโลยีมาใช้ในการจัดการเรียนรู้
- 5) ส่งเสริมและพัฒนาสิ่งแวดล้อม แหล่งเรียนรู้ที่มีในโรงเรียนและชุมชนให้เอื้อต่อการจัดการเรียนรู้
- 6) ส่งเสริมความสัมพันธ์กับชุมชน
- 7) สืบค้นและนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการเรียนการสอน
- 8) ส่งเสริมให้นักเรียนมีนิสัยรักการทำงาน มีเจตคติที่ดีต่อสังคมอาชีพ

เป้าประสงค์

- 1) โรงเรียนมีระบบการจัดการศึกษาที่มีประสิทธิภาพ
 - 2) นักเรียนมีคุณภาพตามเกณฑ์มาตรฐานการศึกษาขั้นพื้นฐานและเป็นคนดีของสังคม
 - 3) โรงเรียนพัฒนาและส่งเสริมการนำเทคโนโลยีที่ทันสมัย ช่วยในการจัดการเรียนการสอนแก่ผู้เรียน
 - 4) โรงเรียน ผู้ปกครองและชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา
- สมรรถนะสำคัญของผู้เรียน**

- 1) ความสามารถในการสื่อสาร เป็นความสามารถในการรับและส่งสาร มีวัฒนธรรมในการใช้ภาษาถ่ายทอดความคิด ความรู้ความเข้าใจ ความรู้สึก และทัศนะของตนเอง เพื่อแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร และประสบการณ์อันจะเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาตนเองและสังคม รวมทั้งการเจรจาต่อรองเพื่อขจัดและลดปัญหาความขัดแย้งต่างๆ การเลือกรับหรือไม่รับข้อมูล

ข่าวสารด้วยหลักเหตุผล และความถูกต้อง ตลอดจนการเลือกใช้วิธีการสื่อสารที่มีประสิทธิภาพโดยคำนึงถึงผลกระทบที่มีตนเองและสังคม

2) ความสามารถในการคิด เป็นความสามารถในการคิดวิเคราะห์ การคิดสังเคราะห์ การคิดอย่างสร้างสรรค์ การคิดอย่างมีวิจารณญาณ และการคิดเป็นระบบ เพื่อนำไปสู่การสร้างองค์ความรู้ หรือสารสนเทศ เพื่อการตัดสินใจเกี่ยวกับตนเองและสังคมได้อย่างเหมาะสม

3) ความสามารถในการแก้ปัญหา เป็นความสามารถในการแก้ปัญหาและอุปสรรคต่างๆ ที่เผชิญได้อย่างถูกต้อง เหมาะสม บนพื้นฐานของหลักเหตุผล คุณธรรมและข้อมูลสารสนเทศ เข้าใจความสัมพันธ์และการเปลี่ยนแปลงของเหตุการณ์ต่างๆ ในสังคม แสวงหาความรู้ ประยุกต์ความรู้มาใช้ในการป้องกันและแก้ไขปัญหา และมีการตัดสินใจที่มีประสิทธิภาพโดยคำนึงถึงผลกระทบที่เกิดขึ้นต่อตนเอง สังคม และสิ่งแวดล้อม

4) ความสามารถในการใช้ทักษะชีวิต เป็นความสามารถในการนำกระบวนการต่างๆ ไปใช้ในการดำเนินชีวิตประจำวัน การเรียนรู้ด้วยตนเอง การเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง การทำงาน และการอยู่ร่วมกันในสังคมด้วยการเสริมสร้างความสัมพันธ์อันดีระหว่างบุคคล การจัดการปัญหาและความขัดแย้งต่างๆ อย่างเหมาะสม การปรับตัวให้ทันกับการเปลี่ยนแปลงของสังคม และสภาพแวดล้อม และการรู้จักหลีกเลี่ยงพฤติกรรมไม่พึงประสงค์ที่ส่งผลกระทบต่อตนเองและผู้อื่น

5) ความสามารถในการใช้เทคโนโลยี เป็นความสามารถในการเลือกและใช้เทคโนโลยีด้านต่างๆ และมีทักษะกระบวนการทางเทคโนโลยี เพื่อการพัฒนาตนเอง และสังคม ในด้านการเรียนรู้ การสื่อสาร การทำงาน การแก้ปัญหาอย่างสร้างสรรค์ ถูกต้องเหมาะสมและมีคุณธรรม

คุณลักษณะอันพึงประสงค์

- 1) รักชาติ ศาสน์ กษัตริย์
- 2) ซื่อสัตย์สุจริต
- 3) มีวินัย
- 4) ใฝ่เรียนรู้
- 5) อยู่อย่างพอเพียง
- 6) มุ่งมั่นในการทำงาน
- 7) รักความเป็นไทย
- 8) มีจิตสาธารณะ
- 9) มีความกตัญญู

ในส่วนของหลักสูตรสถานศึกษา กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม โรงเรียนเทศบาลศรีบุญยานุสรณ์ ได้กำหนดวิสัยทัศน์และ คุณภาพของผู้เรียน ดังนี้

วิสัยทัศน์

มุ่งพัฒนาผู้เรียน ให้เป็นผู้ที่มีความรู้ ทักษะ และกระบวนการทำงาน รู้จักแก้ปัญหา การจัดการอย่างเป็นระบบ มีจิตสำนึกในความเป็นพลเมืองไทย และพลเมืองโลก

คุณภาพของผู้เรียนที่จบชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3

มีความรู้เกี่ยวกับความเป็นไปของโลก โดยการศึกษาประเทศไทยเปรียบเทียบกับ ประเทศในภูมิภาคต่างๆ ในโลก เพื่อพัฒนาแนวคิดเรื่องการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข มีทักษะที่ จำเป็นต่อการเป็นนักคิดอย่างมีวิจารณญาณ ได้รับการพัฒนาแนวคิด และขยายประสบการณ์ เปรียบเทียบระหว่างประเทศไทยกับประเทศในภูมิภาคต่างๆในโลกได้แก่เอเชีย ออสเตรเลีย โอ เซเนีย แอฟริกา ยุโรป อเมริกาเหนือ อเมริกาใต้ ในด้านศาสนา คุณธรรม จริยธรรม ค่านิยม ความเชื่อ ขนบธรรมเนียมประเพณี วัฒนธรรม การเมือง การปกครอง ประวัติศาสตร์ และภูมิศาสตร์ ด้วยวิธีการทางประวัติศาสตร์ และสังคมศาสตร์ รู้และเข้าใจแนวคิดและวิเคราะห์เหตุการณ์ใน อนาคต สามารถนำมาใช้เป็นประโยชน์ในการดำเนินชีวิตและวางแผนการดำเนินงานได้อย่าง เหมาะสม

2. การสอนแบบไตรสิกขา

การสอนแบบไตรสิกขาเป็นวิธีสอนทางพระพุทธศาสนามีผู้ให้ความหมายไว้ดังนี้ พุทธทาสภิกขุ (2535: 77) ได้อธิบายว่า สิกขามีอยู่ 3 สิกขาด้วยกัน คือ

ศีลสิกขา ได้แก่ การฝึกฝนอบรมให้มีการประพฤติปฏิบัติถูกต้อง ทั้งที่เกี่ยวข้องสังคม ทั้งหมด ทั้งที่เกี่ยวข้องครอบครัว ทั้งที่เกี่ยวข้องสิ่งของไม่มีชีวิตวิญญาณ

จิตตสิกขา คือการฝึกฝนให้มีความสามารถบังคับจิตให้อยู่ในอำนาจ ให้สงบเสียบเป็น สุขก็ได้ ให้บริสุทธิ์สะอาดดีก็ได้ ให้สามารถ คือว่ามีสมรรถภาพพร้อมที่จะปฏิบัติงานใด ๆ ต่อไปก็ได้

ปัญญาสิกขา หมายถึง การฝึกอบรมจนเกิดความรู้แจ้งเห็นจริง ในสิ่งทั้งหลายทั้งปวง ตามที่จริงถึงที่สุด จนถึงกับถอนความยึดถือด้วยอุปทาน คือถอนความงมงายต่างๆ ออกไปได้จาก ใจ ซึ่งเป็นการถอนจิตใจให้หลุดออกมาเสียจากสิ่งที่มีมันเคยเข้าไปผูกพันไว้ตั้งแต่ต้นมา

สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช ได้ทรงอธิบายสรุปเรื่องไตรสิกขาว่า ไตรสิกขา ได้แก่ สीलสิกขา จิตตสิกขา ปัญญาสิกขา หรือสิกขาศีล สิกขาจิต สิกขาปัญญาซึ่งนับว่าเป็นปฐมสิกขา มัชฌมสิกขา อุดมสิกขาในพระพุทธศาสนาโดยลำดับ ธรรมที่พระพุทธเจ้าสอนให้ปฏิบัติทุกประการรวมลงในหลักไตรสิกขานี้ สीलสิกขาเกี่ยวกับความประพฤติทั้งปวง จิตสิกขาเกี่ยวกับภาวะจิตใจทุกอย่าง ปัญญาสิกขาเกี่ยวกับความรู้ความเห็นทุกประการ

สุมน อมรวิวัฒน์ (2530: 34- 35) ได้อธิบายว่า ไตรสิกขา คือ กระบวนการศึกษาเพื่อพัฒนามนุษย์ 3 ประการดังนี้

อริสीलสิกขา การฝึกหัดอบรม ควบคุมกายและวาจา

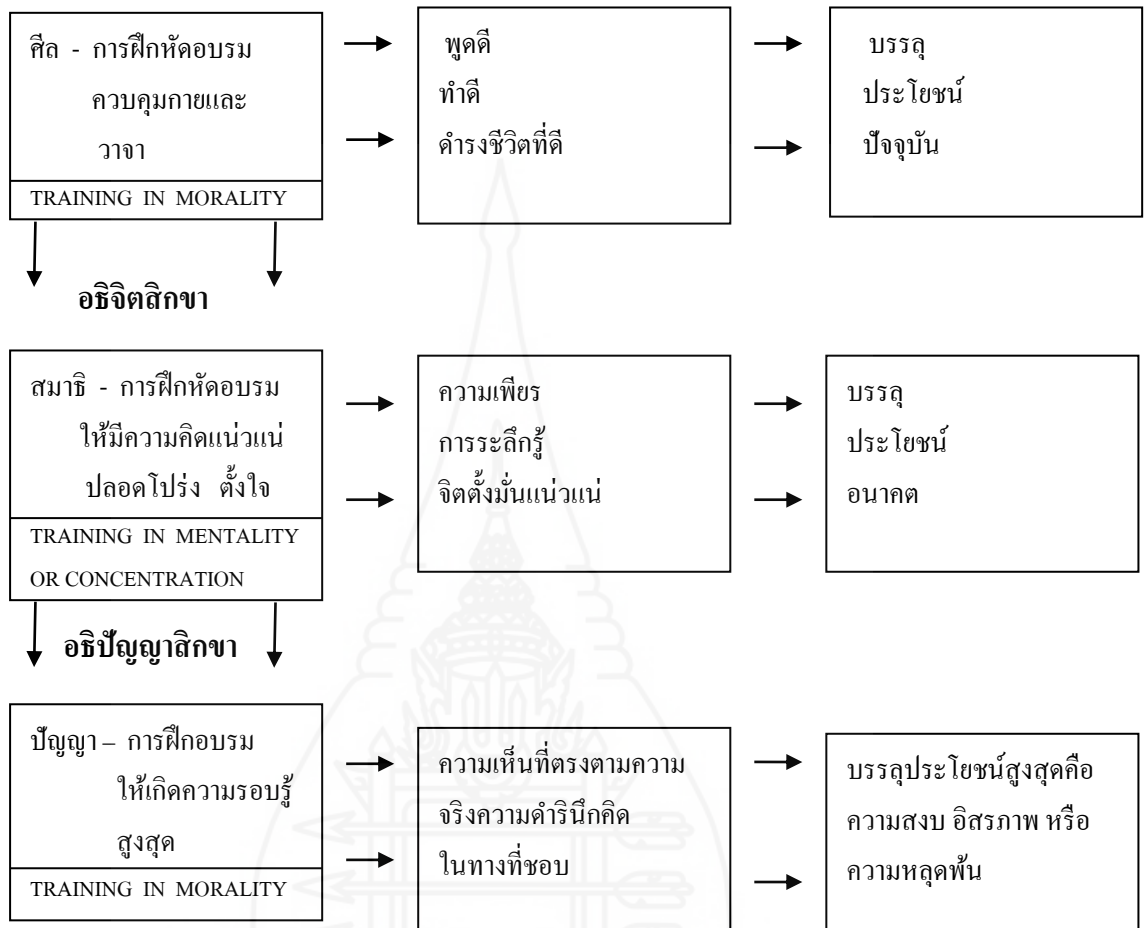
อริจิตตสิกขา การฝึกหัดคิดและอบรมจิตใจ

อริปัญญาสิกขาการฝึกหัดอบรมเพื่อความรู้ระดับสูง

การศึกษาตามแนวพุทธวิธีนั้นถือว่าเป็นการเรียนรู้ฝึกหัดอบรมเพื่อให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ ตามจุดหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนา การเรียนการสอนตามหลักไตรสิกขา ซึ่งเป็นกระบวนการพัฒนามนุษย์ตามหลักไตรสิกขานี้มีความสมบูรณ์ในตัวเอง มีความสืบเนื่อง และเป็นเหตุเป็นผลแก่กันและกัน อีกทั้งยังเป็นหลักวิชาทางการศึกษาที่คงทนสมัยมาถึงทุกวันนี้ สามารถนำหลักการศึกษามาเปรียบเทียบได้ตลอดกระบวนการ การจัดการศึกษาไม่ว่าจะเป็นรูปแบบใด หากมุ่งหมายเพื่อพัฒนาชีวิตสังคมให้สมบูรณ์ด้วยความสงบและอิสรภาพแล้วไซ้ การจัดการศึกษาเหล่านั้นจะมีความสอดคล้องกับกระบวนการพัฒนามนุษย์ตามหลักไตรสิกขานี้เสมอ

กระบวนการศึกษาเพื่อพัฒนามนุษย์ตามหลักไตรสิกขา

อริศีลสิกขา

สุมน อมรวิวัฒน์ ได้สรุปกระบวนการเรียนรู้ตามหลักไตรสิกขาว่า

การฝึกหัดอบรมตามหลักไตรสิกขาเป็นการศึกษาที่มีลักษณะบูรณาการและปัจจัยยาการที่ว่า มีลักษณะบูรณาการนั้น เพราะทุกองค์ประกอบ คือ ศีล สมาธิ ปัญญา นั้นอยู่อยู่ในองค์รวมของมรรคมองค์แปดมีลักษณะผสมกลมกลืนอย่างได้สัดส่วนสมดุลกัน มีความสอดคล้องรองรับกันทั้งในด้านที่ต้องละเว้นและในด้านที่ต้องเจริญงอกงาม ยากที่จะแยกออกอย่างโดดเดี่ยว และไม่สามารถตัดองค์ประกอบข้อใดทิ้งไปได้ หลักการเรียนรู้ตามแนวทางไตรสิกขาจึงมีความสมบูรณ์ที่ผู้สอนต้องรู้จักผู้เรียนแต่ละคนและถือว่าผู้เรียนเป็นมนุษย์ที่ต้องได้รับการพัฒนาทั้งทางกาย วาจา จิต และปัญญาการเรียนการสอนตามนัยแห่งพระพุทธศาสนา จึงมิใช่การถ่ายทอดความรู้ด้านปริยัติเท่านั้น หากแต่เน้นการฝึกหัด อบรม (ปฏิบัติ) และการวิเคราะห์ประเมินผลของการปฏิบัตินั้นด้วย (ปฏิเวธ) นอกจากนี้การฝึกอบรมตามแนวไตรสิกขายังเน้นความสำคัญของการเป็นกัลยาณมิตรและความสำคัญของสังคม สิ่งแวดล้อม ที่ช่วยเกื้อหนุนให้เกิดการเรียนรู้อีกด้วย

กระบวนการไตรสิกขา

ไตรสิกขาเป็นกระบวนการศึกษาที่พัฒนามนุษย์ทั้งทางกาย วาจา ความคิด จิตใจ อารมณ์และสติปัญญา ให้สามารถดำรงและดำเนินชีวิตในสังคมอย่างสันติมีอิสรภาพ เน้นการปฏิบัติฝึกหัดอบรมตนด้วยหลักศีล สมาธิ ปัญญาวิธีปฏิบัติฝึกหัดตนตามหลักของศีล สมาธิ ปัญญา นั้น ผู้ศึกษาต้องปฏิบัติตามแนวทางของมรรคมงคลแปด ได้แก่

1. การฝึกหัดอบรมตนให้มีศีลด้วยสัมมาวาจา – เจริญชอบ สัมมากรรมันตะ – การกระทำชอบ และสัมมาอาชีวะ – การเลี้ยงชีพชอบ
2. การฝึกหัดอบรมตนให้มีสมาธิด้วยสัมมาวายามะ – ความเพียรชอบสัมมาสติ – การระลึกชอบ และสัมมาสมาธิ – ความตั้งใจชอบ
3. การฝึกหัดอบรมตนให้มีปัญญาดด้วยสัมมาวิจิ – การเห็นชอบ และสัมมาสังกัปปะ – การดำริชอบกระบวนการศึกษาตามหลักของไตรสิกขานี้ มีลักษณะเด่นและใช้เป็นทฤษฎีทางการกระบวนการศึกษาตามหลักของไตรสิกขานี้ มีลักษณะเด่นและใช้เป็นทฤษฎีทางการจัดกระบวนการเรียนการสอน

สุมน อมรวิวัฒน์ (2530, หน้า 44-45) ได้สรุปวิเคราะห์เป็นข้อ ๆ คือ

1. ผู้ที่ศึกษาตามกระบวนการศึกษาของหลักไตรสิกขา ต้องปฏิบัติหัดอบรมตนด้วยตนเองศีล สมาธิ ปัญญา จะไม่เกิดอย่างแท้จริงจากการฟัง การอ่าน การดู หรือการบอกเล่าในห้อง เรียนรู้ด้วยการกระทำ เรียนรู้ด้วยการคิด การควบคุม เรียนรู้ด้วยความอดกลั้น อดทนข่มใจ และเรียน รู้ด้วยวิริยะอุตสาหะความสำเร็จของการศึกษาแต่ละระดับนั้น ผู้ศึกษานั้นย่อมวัดและรู้ด้วยตนเองไม่มีผู้ใดประเมินให้ได้
2. เนื่องจาก ศีล สมาธิ ปัญญา เป็นระบบการฝึกหัดอบรมที่ต้องสามารถ ละสิ่งที่ควรละ และเจริญสิ่งที่ควรเจริญ ผู้ที่ศึกษาจึงต้องได้รับการแนะนำสั่งสอนจากกัลยาณมิตรก่อน แต่จะหยุดเพียงนั้นไม่ได้ ต้องรู้จักคิดและใช้ปัญญาฝึกฝนไปที่ละขั้น จนสามารถวินิจฉัยแยกแยะสิ่งดี สิ่งชั่ว แล้วละเว้นสิ่งชั่วเพิ่มพูนสิ่งที่ชอบธรรม และจิตใจที่ผ่องใสบริสุทธิ์ได้
3. การฝึกอบรมตนตามหลักของไตรสิกขา เป็นการฝึกอบรมตนที่เป็นขั้นตอนสืบเนื่องเริ่มจากรูปธรรมไปหานามธรรม เริ่มจากสิ่งง่ายไปสู่สิ่งที่ยาก
4. การฝึกอบรมตนตามหลักของไตรสิกขานั้น เป็นกระบวนการพัฒนามนุษย์ทางร่างกาย วาจา ความคิดเห็น จิตใจ อารมณ์ สังคม และสติปัญญา เป็นการพัฒนาที่กว้างและลึกมากกว่าการศึกษาที่เข้าใจโดยทั่วไป
5. การฝึกหัดอบรมตนตามหลักไตรสิกขา เป็นกระบวนการศึกษาที่มีลักษณะบูรณาการนั้นเพราะองค์ประกอบของหลักไตรสิกขาประกอบด้วย ศีล สมาธิ ปัญญา ทั้ง 3 อย่างนี้อาศัยกัน

และกันทำให้ชีวิตบริสุทธิ์ เพราะเมื่อรักษาศีลดีแล้วก็ต้องประทับประคองตนไว้ด้วยความไม่ประมาท ก็ต้องรักษาจิตด้วยสติอยู่เสมอ คือ การก้าวเข้าสู่แดนแห่งสมาธิ คือ ความสงบมั่นคง แต่งจิต อันเป็นอุปกรณ์สำคัญในการใช้ปัญญา เมื่อจิตไม่ฟุ้งซ่าน ไม่สับสน ไม่วุ่นวาย ย่อมใช้ปัญญาได้อย่างดี ปัญญาที่ใช้บ่อย ๆ ทำให้เฉียบคม ว่องไว พอกพูนมากขึ้น ซึ่งเป็นปัจจัยให้ศีลสมาธิดีขึ้นด้วย

การสอนแบบไตรสิกขานี้ เป็นการสอนที่ผู้เรียนต้องลงมือปฏิบัติสิ่งที่เรียนด้วยตนเอง อย่างแท้จริง และใช้ปัญญารู้จักคิดพิจารณาฝึกฝน จนสามารถกำหนดรู้สามัญลักษณะ สามารถวิเคราะห์พฤติกรรมทางกาย ทางวาจา ทางใจ และแยกแยะได้ว่าสิ่งใดดีสิ่งใดชั่ว จนสามารถกำหนดข้อควบคุมพฤติกรรมให้ผู้เรียน ส่วนในการปฏิบัตินักเรียนต้องปฏิบัติด้วยตนเอง วิธีสอนนี้ครูจะเป็นผู้ประทับประคองชี้จุดสำคัญ

การจัดการเรียนรู้ตามแนวพุทธวิธีดังกล่าว มีองค์ประกอบในแต่ละเรื่องดังต่อไปนี้
กรมวิชาการ (2544ก, หน้า 15-19)

ขั้นที่ 1 เป็นการเรียนรู้ที่จะต้องฟังฟังครู ผู้เรียนต้องเรียนตามธรรมชาติวิชา ลงมือฝึกปฏิบัติตามหลักการทฤษฎีเลียนแบบครู เป็นขั้นที่คิดที่จะต้องศึกษาข้อมูล ข้อเท็จจริง ทฤษฎีหลักการ

ขั้นที่ 2 นักเรียนจะเริ่มสร้างรูปแบบการคิดของตนเอง โดยอาศัยแนวหลักการทฤษฎีที่เรียนรู้ จากภายนอก เข้าไปสู่การคิด วิเคราะห์ ทบทวน ลงมือฝึกปฏิบัติ ฝึกฝนให้คล่องแคล่วโดยอัตโนมัติ วางแผน สร้างโครงการ โครงการงาน เพื่อการค้นหาคำตอบด้วยตนเองถือเป็นขั้นสมาธิ

ขั้นที่ 3 ขั้นปัญญา คือ ขั้นที่นักเรียนใช้ความคิดในการสร้างรูปแบบใหม่ๆ สร้างสรรค์ชิ้นงาน ผลงานใหม่ ๆ ด้วยความคิด ด้วยปัญญาของตนเอง ถือเป็นการเรียนรู้ที่แท้จริงและเป็นการเรียนรู้ที่บูรณาการเข้าด้วยกัน ระหว่างความรู้รอบและรู้ลึกจากการรับข้อมูลแหล่งความรู้ภายนอกตัวผู้เรียน (ปรโตโมหะ) ความรู้รอบและรู้ลึกจากการคิด กระบวนการทำงานของจิตภายในตัวผู้เรียน (โยนิโสมนสิการ) และความรู้รอบและรู้ลึกจากการลงมือปฏิบัติ (ภาวนามยปัญญา) หลักการวิเคราะห์ผู้เรียน ควรคำนึงถึงองค์ประกอบต่อไปนี้

1. ธรรมชาติของผู้เรียน เป็นเงื่อนไขของการเรียนรู้ ผู้เรียนแต่ละคนมีความแตกต่างกัน ถ้ามองในเชิงปรัชญา ธรรมชาติของผู้เรียนจะมีองค์ประกอบที่แตกต่างกันไปตามสภาพของร่างกาย จิตใจ อารมณ์และสติปัญญา วิธีคิด ค่านิยมและความเชื่อ มองในด้านจิตวิทยาพัฒนาการ ในแต่ละช่วงอายุการเรียนรู้ของผู้เรียนจะมีความแตกต่างกันรวมทั้งในทางสังคมด้วย

2. ประสบการณ์และพื้นฐานความรู้เดิม ผู้เรียนแต่ละคนมีความรู้หรือประสบการณ์ที่ผ่านมาไม่เหมือนกัน แม้จะผ่านกระบวนการเรียนรู้ในสถานการณ์เดียวกัน ทั้งนี้เพราะผู้เรียนได้รับ

การอบรมเลี้ยงดูจากครอบครัว มีธรรมชาติและศักยภาพในการเรียนรู้ที่แตกต่างกันเป็นพื้นฐานซึ่งมีผลต่อการเรียนรู้ใหม่

3. วิธีการเรียนรู้หรือลีลาการเรียนรู้ (Learning styles) ของผู้เรียนแต่ละคนไม่เหมือนกัน เดวิด คอลบ์ (David Kolb) ได้แบ่งคนตามวิธีการเรียนรู้ไว้ 4 รูปแบบ ดังนี้

ผู้เรียนมีวิธีการเรียนรู้หรือลีลาการเรียนรู้จากจินตนาการของตนเอง

ผู้เรียนมีวิธีการเรียนรู้หรือลีลาการเรียนรู้หนักไปในทางการคิดวิเคราะห์

ผู้เรียนมีวิธีการเรียนรู้หรือลีลาการเรียนรู้ที่หนักไปทางการใช้สามัญสำนึก

ผู้เรียนมีวิธีการเรียนรู้หรือลีลาการเรียนรู้ที่หนักไปในการการเรียนรู้ให้เกิดปัญญาจากการปฏิบัติของตนเอง

3. เอกสารที่เกี่ยวข้องกับการคิดแบบสามัญลักษณ์

พระพรหมคุณาภรณ์ (ประยุทธ์ ปยุตโต) ได้อธิบายวิธีคิดแบบโยนิโสมนสิการไว้ว่า (พระพรหมคุณาภรณ์ (ประยุทธ์ ปยุตโต) 2549 : 29)

โดยรูปศัพท์ โยนิโสมนสิการ ประกอบไปด้วย โยนิโสกับมนสิการ โยนิโส มาจาก โยนิ ซึ่งแปลว่าเหตุ ต้นเค้า แห่งเกิด ปัญญา อูบาย วิธี ทาง ส่วนมนสิการ แปลว่าการทำในใจ การคิดคำนึง นึกถึง ใส่ใจ พิจารณา เมื่อรวมเข้าเป็นโยนิโสมนสิการ ท่านแปลสืบ ๆ กันมาว่า การทำในใจโดยแยบคาย การทำในใจโดยแยบคายนี้มีความหมายแคบเพียงใด คัมภีร์ชั้นอรรถกถาและฎีกาได้ไขความไว้โดยวิธีแสดงไวพจน์ให้เห็นความหมายแยกเป็นแง่ ๆ ดังต่อไปนี้

1. อูบายมนสิการ แปลว่า คิดหรือพิจารณาโดยอูบาย คือ คิดอย่างมีวิธีหรือคิดถูกวิธี หมายถึงคิดถูกวิธีที่จะให้เข้าถึงความจริงสอดคล้องกับแนวกับสัจจะทำให้หยั่งรู้สถานะลักษณะและสามัญลักษณะของสิ่งทั้งหลาย

2. ปถมนสิการ แปลว่าคิดเป็นทาง หรือคิดถูกทาง คือ คิดได้ต่อเนื่องเป็นลำดับ จัดลำดับได้หรือมีลำดับ มีขั้นตอน เล่นไปเป็นแถวเป็นแนว หมายถึง ความคิดเป็นระเบียบตามแนวเหตุผลเป็นต้น ไม่ยุ่งเหยิงสับสนไม่ใช่ประเดี๋ยววกเวียนคิดพันเรื่องนี้ที่นี้เดี๋ยวเตลิดออกไปเรื่องนั้นที่โน้นที่หรือกระโดดไปกระโดดมา ต่อเป็นชิ้นเป็นอันไม่ได้ ทั้งนี้รวมทั้งความสามารถที่จะชักชวนนึกคิดสู่แนวทางที่ถูกต้อง

3. การณมนสิการ แปลว่า คิดตามเหตุ คิดค้นเหตุ คิดตามเหตุตามผล หรือคิดอย่างมีเหตุมีผล หมายถึง การคิดสืบค้นหาแนวความสัมพันธ์สืบทอดกันแห่งเหตุปัจจัย พิจารณาสืบสาวหาสาเหตุให้เข้าถึงต้นเค้า หรือแหล่งที่มาซึ่งส่งผลต่อเนื่องมาตามลำดับ

4. อุปาทกมนสิการ แปลว่า คิดให้เกิดผล คือใช้ความคิดให้เกิดผลที่พึงประสงค์เนื่องจากการคิดอย่างมีเป้าหมาย การคิดการพิจารณาที่ทำให้เกิดกุศลกรรม เช่น ปลุกเร้าให้เกิดความเพียร การรู้จักคิดในทางที่ทำให้हारवादกลัว ให้หายโศรการพิจารณาที่ทำให้มีสติหรือมีจิตใจเข้มแข็ง มั่นคง

ถ้ามองในแง่ขอบเขต โยนิโสมนสิการก็กินความกว้าง ครอบคลุมตั้งแต่การคิดนี้อยู่ในแนวทางของศีลธรรม การคิดตามหลักความดีงามและหลักความจริงต่าง ๆ ที่ตนได้ศึกษาหรือรับการอบรมสั่งสอนมา มีความรู้ความเข้าใจอยู่แล้ว เช่น คิดในทางที่จะให้หรือช่วยเหลือเกื้อกูล คิดในทางเข้มแข็งทำการจริงจังไม่ย่อท้อ เป็นต้น ซึ่งไม่ต้องใช้ปัญญาลึกซึ้งอะไร ตลอดจนไปจนถึงการคิดแยกแยะองค์ประกอบและสืบสาวหาเหตุปัจจัยที่ต้องใช้ปัญญาละเอียดประณีต ด้วยโยนิโสมนสิการมีขอบเขตกว้างอย่างนี้ คนปกติทุกคนจึงสามารถใช้โยนิโสมนสิการ โดยเฉพาะโยนิโสมนสิการแบบง่าย ๆ นั้น เพียงแต่คอยชักกระแสดความคิด ให้เข้ามาเดินในแนวทางดีงามที่เรียนรู้ไว้ก่อนแล้วหรือคุ้นอยู่แล้วเท่านั้นเอง

โยนิโสมนสิการ ถือว่าเป็นวิธีคิดแบบพุทธที่สำคัญ โยนิโสมนสิการประกอบด้วย โยนิโส กับ มนสิการ โยนิโส มาจาก โยนิ ซึ่งแปลว่าเหตุ ต้นเค้า แหล่งเกิด ปัญญา อุบาย วิธีทาง ส่วนมนสิการ แปลว่า การทำในใจ การคิดคำนึง นึกถึง ใส่ใจ พิจารณา เมื่อรวมเข้าเป็นโยนิโสมนสิการ จึงแปลว่า การพิจารณา /การคิดคำนึงให้ถึงต้นเค้า หรือแหล่งกำเนิด หรือแปล ตามรูปศัพท์เดิมก็คือ การทำในใจโดยแยบคาย พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต) กล่าวว่า “โยนิโสมนสิการอยู่ในระดับที่เหนือศรัทธา เพราะเป็นขั้นที่เริ่มใช้ความคิดของตนเองเป็นอิสระ ส่วนในระบบการศึกษาอบรม โยนิโสมนสิการเป็นการฝึกการใช้ความคิด ให้รู้จักคิดอย่างถูกวิธี คิดอย่างมีระเบียบ รู้จักวิเคราะห์ ไม่มองเห็นสิ่งต่างๆ อย่างตื้นๆ ผิวเผิน เป็นขั้นสำคัญในการสร้างปัญญาที่บริสุทธิ์เป็นอิสระ ทำให้ทุกคนช่วยเหลือตนเองได้ และนำไปสู่จุดหมายของพุทธธรรมอย่างแท้จริง” (2546: 667) โยนิโสมนสิการความหมายที่สามารถแยกออกในการอธิบายได้ดังนี้

1. อุบายมนสิการ แปลว่า คิดหรือพิจารณาโดยอุบาย คือคิดอย่างมีวิธี หรือคิดถูกวิธี หมายถึงคิดถูกวิธีที่จะให้เข้าถึงความจริง
2. ปถมนสิการ แปลว่า คิดเป็นทาง หรือคิดถูกทาง คือคิดได้ต่อเนื่องเป็นลำดับ จัดลำดับได้หรือมีลำดับ มีขั้นตอน แล่นไปเป็นแถวเป็นแนว หมายถึง ความคิดเป็นระเบียบตามแนวเหตุผล เป็นต้น ไม่ยุ่งเหยิงสับสน ไม่ใช่ประเดี๋ยววกเวียนคิดพันเรื่องที่นี่ เดี่ยวเตลิดออกไปเรื่องโน้นที่โน้น หรือกระโดดไปกระโดดมา ต่อเป็นขั้นเป็นอันไม่ได้ ทั้งนี้รวมทั้งความสามารถที่จะชักชวนนึกคิดเข้าสู่แนวทางที่ถูกต้อง

3. การณมนสิการ แปลว่า คิดตามเหตุ คิดค้นเหตุ คิดตามเหตุผล หรือคิดอย่างมีเหตุผล หมายถึง การคิดสืบค้นตามแนวความสัมพันธ์สืบทอดกันแห่งเหตุปัจจัย พิจารณาสืบสาวหาสาเหตุให้เข้าใจถึงต้นเค้า หรือแหล่งที่มาซึ่งส่งผลต่อเนื่องมาตามลำดับ

4. อุปาทกมนสิการ แปลว่า คิดให้เกิดผล คือใช้ความคิดให้เกิดผลที่พึงประสงค์ เล็งถึงการคิดอย่างมีเป้าหมาย

วิธีคิดแบบโยนิโสมนสิการ (ประยุทธ์ ปยุตโต 2549 : 38)

วิธีคิดแบบโยนิโสมนสิการก็คือการนำเอาโยนิโสมนสิการมาใช้ในทางปฏิบัติหรือโยนิโสมนสิการที่เป็นภาคปฏิบัติการ วิธีคิดแบบโยนิโสมนสิการ หรือเรียกสั้น ๆ ว่า วิธีโยนิโสมนสิการ แม้จะมีหลายอย่างหลายวิธี แต่เมื่อว่าโดยหลักการก็มี 2 แบบ คือ โยนิโสมนสิการที่มุ่งสกัดหรือกำจัดอวิชาโดยตรง และโยนิโสมนสิการที่มุ่งเพื่อสกัดหรือบรรเทาต้นเหตุ โยนิโสที่มุ่งกำจัด อวิชาโดยตรงนั้น ตามปกติเป็นแบบที่ต้องใช้ในการปฏิบัติธรรมจนถึงที่สุด เพราะทำให้เกิดความรู้ความเข้าใจตามเป็นจริง ซึ่งเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับการตรัสรู้ ส่วนโยนิโสมนสิการแบบสกัดหรือบรรเทาต้นเหตุ มักใช้เป็นข้อปฏิบัติขั้นต้น ๆ ซึ่งมุ่งเตรียมพื้นฐานหรือพัฒนาตนเองในด้านคุณธรรมให้เป็นผู้พร้อมสำหรับการปฏิบัติขั้นสูงขึ้นไปเพราะเป็นเพียงขั้นขัดเกลาจิตใจ แต่โยนิโสมนสิการหลายวิธีใช้ประโยชน์ได้ทั้งสองอย่าง คือ ทั้งกำจัดอวิชาและบรรเทาต้นเหตุไปพร้อมกัน วิธีโยนิโสมนนิการเท่าที่พบในบาลี พอประมวลเป็นแบบใหญ่ ๆ ได้ดังนี้

1. วิธีคิดแบบสืบสาวเหตุปัจจัย
2. วิธีคิดแบบแยกแยะส่วนประกอบ
3. วิธีคิดแบบสามัญลักษณะ
4. วิธีคิดแบบอริยสัจจ์ / คิดแบบแก้ปัญห
5. วิธีคิดแบบบรรลธรรมสัมพันธ์
6. วิธีคิดแบบเห็นคุณค่าและทางออก
7. วิธีคิดแบบรู้คุณค่าแท้ - คุณค่าเทียม
8. วิธีคิดแบบเร้าคุณธรรม
9. วิธีคิดแบบอยู่กับปัจจุบัน
10. วิธีคิดแบบวิภาษวาท

ประเภทของวิธีคิดแบบโยนิโสมนสิการ พระธรรมปิฎก (อังกาณปิณฺฑิต จันทร์จันตี 2542 : 20 - 24) ได้อธิบายวิธีคิดแบบโยนิโสมนนิการ โดยประมวลจากพุทธธรรมไว้ 10 วิธี ซึ่งเป็นแนวทางเดียวกับที่ พระนอม แก้วกานิต (2539 : 106) ได้อธิบายไว้ในหนังสือหัวใจของการศึกษาศาสนาต้องเป็นรากฐาน ดังนี้

1. วิธีคิดแบบสืบสาวเหตุปัจจัย เป็นวิธีคิดด้วยการค้นหาสาเหตุ พิจารณาเหตุการณ์ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นเป็นผลของการกระทำต่าง ๆ แล้วสืบค้นสืบสาวไปถึงสาเหตุและส่วนประกอบที่ทำให้เกิดผลเช่นนั้น วิธีการสืบค้นหรือสืบสาวหาสาเหตุอาจทำได้โดยการหาความสัมพันธ์หรือการตั้งคำถามแล้วหาคำตอบก็ได้ เช่น

นักเรียน เรียนวิชาคณิตศาสตร์อ่อน ก็ต้องคิด โดยตั้งคำถามว่า

ทำไมถึงเรียนอ่อน ถ้าคำตอบว่า เพราะไม่ชอบ ก็คิดต่อว่า

ทำไมถึงไม่ชอบ สืบสาวไปเรื่อย ๆ จนกว่าจะได้คำตอบ

2. วิธีคิดแบบแยกแยะส่วนประกอบ เป็นการจำแนก แยกแยะ องค์รวมของสรรพสิ่งออกเป็นองค์ประกอบย่อย ๆ มีการคิดวิเคราะห์และจัดประเภท แล้วบุคคลสามารถเห็นความสัมพันธ์ภายในองค์ประกอบย่อยเหล่านั้น สามารถคิดและเข้าใจบทบาทขององค์ประกอบย่อยว่ามีความสัมพันธ์เป็นเหตุเป็นผลซึ่งกันและกัน พึ่งพาอาศัยกันและต้องมีการประสานสอดคล้องกันเป็นหนึ่งเดียวเกิดเป็นองค์รวมที่สมบูรณ์ได้ด้วยจึงจะเรียกว่าคิดเป็น เช่น

นักเรียนสอบวิชาภาษาอังกฤษตกมาก ต้องแยกแยะว่ามาจากสาเหตุอะไรได้บ้าง เช่นเกิดจากครูผู้สอน จากตัวนักเรียนเอง จากอุปกรณ์ จากวิธีสอน จากบทเรียน จากสิ่งแวดล้อม และจากพ่อ แม่ ผู้ปกครอง เมื่อแยกส่วนประกอบได้แล้ว ลองคิดวิเคราะห์ไปที่ละประเด็นจนได้สาเหตุครบถ้วนและชัดเจน

3. วิธีคิดแบบสามัญลักษณ์ หรือวิธีคิดแบบรู้เท่าทันธรรมดา วิธีคิดแบบนี้ต้องอาศัยความรู้และประสบการณ์ที่มากพอ ต้องสามารถสืบค้นเหตุผล และคิดจำแนกแยกแยะได้พร้อมกันไปด้วยเป็นวิธีคิดที่รู้เท่าทันความเป็นไปของปรากฏการณ์หรือสภาวะต่างๆ ว่ามันเกิดขึ้นด้วยเหตุและปัจจัย เมื่อเกิดขึ้นก็ได้เปลี่ยนแปลงได้ จัดแย้งได้ ดับสูญได้ ไม่มีใครจะบังคับหรือครอบครองทุกอย่างได้ ผู้ที่สามารถคิดแบบสามัญลักษณ์ได้ จะเป็นผู้ที่มีสติไม่เผลอไปตามอารมณ์และความรู้สึก เช่น

คนทุกข์ใจเพราะตงงาน ก็ต้องคิดตามหลักความจริงว่า สรรพสิ่งในโลกล้วนเปลี่ยนแปลง ไม่มีอะไรเที่ยงแท้แน่นอน (อนิจจัง) ต้องเป็นทุกข์ (ทุกขัง) เพราะความไม่ใช่ตัวตน (อนัตตา)

4. วิธีคิดแบบแก้ปัญหา เป็นวิธีแห่งความดับทุกข์เป็นวิธีคิดหลักที่สามารถครอบคลุมวิธีคิดอื่นๆ ได้หมด วิธีคิดแบบนี้มีลักษณะทั่วไป 2 ประการ คือ

4.1 เป็นวิธีคิดตามเหตุและผล เป็นไปตามเหตุและผล สืบสาวจากผลไปหาเหตุ แล้วแก้ไขที่ต้นเหตุ

4.2 ต้องกำหนดรู้และทำความเข้าใจให้ชัดเจน แล้วคิดแก้ไขปัญหามาให้ตรงจุด ตรงเรื่อง ตรงความมุ่งหมาย ไม่ฟุ้งซ่านออกไปเรื่องอื่น และต้องเป็นทางแก้ไขที่ปฏิบัติได้จริง เช่น ครอบครัวที่ทะเลาะกันตลอดเวลา การคิดแก้ปัญหาต้องหาสาเหตุว่าทะเลาะกันเพราะอะไร เช่น เมื่อพบว่าเพราะขาดความสามัคคี ก็ต้องคิดแก้ไขปัญหามาให้มีความสามัคคีกันมากขึ้น

5. วิธีคิดตามหลักการและความมุ่งหมาย (วิธีคิดแบบอรรถธรรมสัมพันธ์) คือ การคิดพิจารณาให้เข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างธรรม (หลักการ) อรรถ (ความมุ่งหมาย) วิธีคิดแบบหลักการและความมุ่งหมาย ช่วยให้ผู้รู้ขอบเขตและขั้นตอนการปฏิบัติ ไม่มั่วลงหลงใหลด้วยศรัทธาจนเกินไป ไม่ยึดติดรูปแบบจนตั้งเครียดปิดตัวเอง วิธีคิดแบบนี้มีผลต่อการปฏิบัติดีปฏิบัติชอบเป็นอย่างมาก เช่น

การแสดงความเคารพต้องคิดและพิจารณาให้เข้าใจความสัมพันธ์ ระหว่างหลักการ และจุดมุ่งหมายของความเคารพว่าคืออะไร ทำเพื่ออะไร

6. วิธีคิดแบบคุณโทษและทางออก เป็นการคิดวิเคราะห์สรรพสิ่งและเหตุการณ์ทั้งมวลตามความเป็นจริง (ตามสภาวะที่เป็นอยู่จริง - สามัญลักษณ์) โดยมองเห็นและยอมรับความจริงว่ามีทั้งด้านดี (เป็นคุณ) ด้านเสีย (เป็นโทษ) และเมื่อมองเห็นทั้งในด้านดี ด้านเสียแล้ว ทางออกคืออะไรหรือเป็นอย่างไร เช่น

การสร้างเขื่อน ต้องคิดถึงผลดีและผลเสียที่จะเกิดขึ้นแล้วนำมาวิเคราะห์ว่าระหว่างข้อดีและข้อเสีย อย่างไหนมีมากกว่ากันแล้วจึงตัดสินใจว่าควรจะสร้างหรือไม่

7. วิธีคิดแบบคุณค่าแท้และคุณค่าเทียม เป็นวิธีคิดแบบสักตหรือบรรเทาต้นหาเป็นขั้น ฝึกหักกิเลส หรือตัดทางไม่ให้กิเลสเข้ามาครอบงำจิตใจแล้วชักนำไปสู่พฤติกรรมต่อๆ ไป คุณค่าแท้ หมายถึง คุณค่าหรือประโยชน์ของสิ่งทั้งหลายที่อาศัยปัญญาเป็นเครื่องวัดและเป็นคุณค่าหรือประโยชน์ที่สนองความต้องการของชีวิตโดยตรง คุณค่าเทียม หมายถึง คุณค่าหรือประโยชน์ที่มนุษย์ปรุงแต่ง พอกพูนขึ้น จากประโยชน์และหน้าที่อันแท้จริงของมัน เช่น

การซื้อเสื้อผ้า เครื่องนุ่งห่ม ต้องคิดวิเคราะห์ถึงคุณค่าที่แท้จริงเพื่อปกปิดและป้องกันความร้อนหนาว ส่วนคุณค่าเทียมนั้นเพื่อความสวยงาม แสดงรสนิยมและฐานะ

8. วิธีคิดแบบปลูกเร้าคุณธรรม เป็นวิธีคิดที่รู้จักนำเอาประสบการณ์ที่ผ่านพบมาคิดปรุงแต่งในทางที่ดีงามเป็นประโยชน์เป็นกุศลทำให้มีทัศนคติที่ดีต่อบุคคล เหตุการณ์และสิ่งแวดล้อม แสดงออกมาเป็นพฤติกรรมในทางสร้างสรรค์ต่อไป เช่น

เมื่อพบว่ามีผู้เปิดน้ำทิ้งไว้ในห้องน้ำสาธารณะ ก็คิดว่าเป็นการสิ้นเปลืองโดยเปล่าประโยชน์ แม้เราจะไม่ได้เป็นผู้เสียผลประโยชน์ แต่เพื่อประโยชน์ของส่วนรวมจึงปิดให้

9. วิธีคิดแบบเป็นอยู่ในปัจจุบัน เป็นการคิดที่ใช้สติ รู้คิดเท่าทันกระบวนการของสถานะต่าง ๆ อยู่ตลอดเวลา ก่อให้เกิดวินัยในตนเอง มีความตั้งใจปฏิบัติภารกิจที่กำลังทำอยู่อย่างใช้ปัญญา เช่น

การขับรถ ต้องมีสติและสมาธิ ตั้งใจขับให้ถูกต้องตามกฎหมายจราจร และปลอดภัย

10. วิธีคิดแบบวิภาษวาท เป็นการคิดและแสดงความจริง โดยแยกแยะออกให้เห็นแต่ละแง่ แต่ละด้านครบทุกแง่ทุกด้าน ไม่จับเอาแง่ใดแง่หนึ่งมาวินิจฉัยตีคลุมลงไปทั้งหมดจัดเป็นวิธีคิดที่เป็นตัวรวมใหญ่ของวิธีคิดทั้ง 9 วิธีที่กล่าวมาแล้ว เช่น

การเลือกผู้แทนราษฎร ผู้มีสิทธิ์ต้องคิดจำแนกแยกแยะผู้ลงสมัครรับเลือกตั้งตั้งแต่ละคนว่ามีคุณสมบัติที่คืออะไรบ้าง นโยบายในการพัฒนาท้องถิ่นและประเทศชาติเป็นอย่างไร จะเกิดประโยชน์ต่อส่วนรวมอย่างไร เมื่อได้ข้อมูลครบถ้วนก็นำมาคิดวิเคราะห์ว่าควรเลือกใคร

วิธีคิดทั้ง 10 วิธีนี้ต่างอิงอาศัยกัน รั้งกันและสัมพันธ์กัน การเพิกเฉยสถานการณ์ของชีวิตและการแก้ปัญหาต้องบูรณาการความคิดเหล่านี้ รู้จักเลือกรูปแบบวิธีมาผสมผสานกลมกลืนกัน เพื่อนำไปสู่การสร้างแนวปฏิบัติอย่างถูกต้องตรงกับความจริงในทางสายกลาง

กระบวนการคิดแบบโยนิโสมนสิการ

สุมน อมรวิวัฒน์ (2537: ข – ค) ได้สรุปวิธีคิดแบบโยนิโสมนสิการทั้ง 10 วิธีไว้ 4 หมวดดังนี้

1. คิดแบบถูกวิธี ได้แก่ คิดสืบต้นเค้า คิดสาวตลอดสาย คิดทบทวนต้นปลาย คิดโยงสายสัมพันธ์
2. คิดมีระเบียบ ได้แก่ คิดจำแนกหมวดหมู่ คิดรู้เหตุผลนั้น คิดประจักษ์ลักษณะสามัญ คิดเท่าทันความจริง
3. คิดแบบมีเหตุมีผล ได้แก่ คิดแบบแก้ปัญหา คิดค้นคว้าทุกสิ่ง คิดจุดหมายอ้างอิง คิดไม่ทิ้งหลักการ
4. คิดเป็นกุศล ได้แก่ คิดทั้งคุณและโทษ คิดประโยชน์แก่นสาร คิดทางออก เหตุการณ์ คิดประมาณผลกระทบ คิดคุณค่าที่แท้ คิดมุ่งแก้จิตดำ คิดปลูกเร้าคุณธรรม คิดมุ่งนำปัจจุบัน

การคิดแบบโยนิโสมนสิการ ประกอบด้วยขั้นตอนดังนี้

1. การกำหนดปัญหา หมายถึง การทำความเข้าใจในปัญหา ตระหนักถึงการมีอยู่ของปัญหาและนิยามปัญหาได้แม่นยำซึ่งถือเป็นจุดเริ่มต้นของการแก้ปัญหา

2. การสืบสาวเหตุของปัญหา หมายถึง การพิจารณาถึงสาเหตุที่ทำให้เกิดปัญหา และวิเคราะห์แยกแยะได้ว่าสาเหตุใดเป็นปัจจัยหลักที่ทำให้เกิดปัญหา

3. การตั้งสมมติฐาน หมายถึง การนำข้อมูลที่วิเคราะห์แยกแยะแล้วมาเชื่อมโยงหาความสัมพันธ์เพื่อกำหนดจุดหมายและทางเลือกที่น่าจะเป็นไปได้มากที่สุดเพื่อใช้ทดสอบต่อไป ความสามารถที่ต้องใช้คือการหาความสัมพันธ์เชิงเหตุผลระหว่างข้อมูลที่มีอยู่เพื่อระบุทางเลือกที่เป็นไปได้

4. การรวบรวมและพิจารณาข้อมูล หมายถึง การรวบรวมข้อมูลที่เกี่ยวข้องจากแหล่งต่าง ๆ ให้ครอบคลุมปัญหาหรือข้อโต้แย้งรวมถึงการดึงความรู้จากประสบการณ์เดิมมาใช้แล้วพิจารณาความน่าเชื่อถือและความพอเพียงของข้อมูล

5. การตรวจสอบและวิเคราะห์ข้อมูล หมายถึง การวิเคราะห์ ติความ เปรียบเทียบ แยกแยะ เพื่อประเมินว่าเป็นความคิดเห็น ข้อเท็จจริง เกี่ยวข้องหรือไม่เกี่ยวข้อง

6. การสรุปผล หมายถึง การตัดสินใจเลือกแนวทางที่สมเหตุสมผลและชอบธรรมที่สุดจากข้อมูลและหลักฐานที่มีโดยใช้เหตุผลเป็นสำคัญ แต่ก่อนจะตัดสินใจเลือกจะต้องประเมินความสมเหตุ สมผล ประโยชน์และผลที่จะเกิดขึ้นจากแนวทางที่พิจารณาด้วยโดยยึดหลักสำคัญที่ว่า จะต้องเป็นแนวทางหรือวิธีปฏิบัติที่ไม่ทำลายตนเองและผู้อื่น จะเห็นได้ว่า โยนิโสมนสิการ ทำงานทั้งขณะรับรู้อารมณ์หรือประสบการณ์จากภายนอกและขณะคิดพิจารณาอารมณ์หรือเรื่องราวที่เก็บเข้ามาภายในตน ข้อที่น่าสังเกตอย่างหนึ่งของการรับรู้ด้วยโยนิโสมนสิการคือ รับรู้เพียงเพื่อเป็นความรู้และเป็นข้อมูลสำหรับสติเพื่อจะเอาไปใช้ประโยชน์ในการดำเนินชีวิตและทำกิจต่างๆ โยนิโสมนสิการจะช่วยแบ่งเบา แก่ทุกข์ปัญหาให้ลดลงและทำให้เกิดคุณภาพทางอารมณ์อย่างใหม่ขึ้นทดแทน เช่น ความผ่องใส สดชื่น ปลอดโปร่ง เบิกบานใจ โยนิโสมนสิการจึงเป็นที่เชื่อมให้บุคคลติดต่อกับโลกอย่างถูกต้องโดยทางจิตใจของตนเอง ซึ่งได้แก่ ทำที่แห่งการรับรู้และความคิด ซึ่งเป็นทำที่แห่งปัญญาหรือการมองตามเป็นจริง โยนิโสมนสิการเป็นหลักธรรมภาคปฏิบัติที่ใช้ประโยชน์ได้ตลอดเวลาและพึงใช้แทรกอยู่ในการดำเนินชีวิตประจำวันสำหรับบุคคลทั่วไปที่คิดเองไม่เป็นไม่รู้จักใช้โยนิโสมนสิการ กัลยาณมิตรซึ่งเป็นปัจจัยภายนอกจะต้องเข้ามาช่วยเหลือ

วิธีคิดแบบสามัญลักษณ์

วิธีคิดแบบสามัญลักษณ์ พระพรหมคุณาภรณ์ (ประยุทธ์ ปยุตโต) 2549: 46) ได้อธิบายว่า วิธีคิดแบบสามัญลักษณ์หรือวิธีคิดแบบรู้เท่าทันธรรมดา คือมองอย่างรู้เท่าทันความเป็นไปของสิ่งทั้งหลาย ซึ่งจะต้องเป็นอย่างนั้น ๆ ตามธรรมชาติของมันเอง ในฐานะที่มันเป็นสิ่งซึ่งเกิดจากเหตุปัจจัยต่าง ๆ ประดังกันจะต้องเป็นไปตามเหตุปัจจัย ธรรมดาที่ว่านั้นได้แก่อาการทั้งหลายทั้งปวงที่เกิดจากปัจจุบันประดัง เมื่อเกิดขึ้นแล้วก็ต้องดับไป ไม่เที่ยงแท้ ไม่คงที่ ไม่

ยั่งยืน ไม่คงอยู่ตลอดไป เรียกว่าเป็นอนิจจัง วิชิตแบบสามัญลักษณ์ หรือวิชิตแบบรู้เท่าทัน ธรรมดาแบ่งได้ 2 ขั้นตอน

ขั้นที่ 1 รู้เท่าทันและยอมรับความจริง เป็นขั้นวางใจวางท่าที่ต่อสิ่งทั้งหลายโดย สอดคล้องกับความจริงของธรรมชาติเป็นท่าที่แห่งปัญญา ท่าที่แห่งความเป็นอิสระไม่ถูกมัดตัวแม่ เมื่อประสบการณ์ที่ไม่ปรารถนาหรือมีเรื่องราวไม่พอใจเกิดขึ้นแล้วคิดขึ้นได้ว่าสิ่งนั้น ๆ เหตุการณ์นั้น ๆ เป็นไปตามคติธรรมดา เป็นไปตามเหตุปัจจัยของมันคิดได้ อย่างนี้ก็เป็นที่แห่ง การปลงตกถอนตัวขึ้นได้ หายจากความทุกข์หรืออย่างน้อยก็ทำให้ทุกข์นั้นบรรเทาลง หรือเมื่อ ประสบสถานการณ์มีเรื่องราวเช่นนั้นเกิดขึ้น

ขั้นที่ 2 คือแก้ไขและทำการไปตามเหตุปัจจัย เป็นขั้นปฏิบัติต่อสิ่งทั้งหลายโดย สอดคล้องกับความเป็นจริงของธรรมชาติ เป็นการปฏิบัติด้วยปัญญา ด้วยความรู้เท่าทัน เป็นอิสระ ไม่ถูกมัดตัว กล่าวคือเมื่อรู้อยู่แล้วว่าสิ่งทั้งหลายเป็นไปตามเหตุปัจจัย ขึ้นต่อเหตุปัจจัย เราต้องการ ให้อันเป็นอย่างไร ก็ศึกษาให้รู้เข้าใจเหตุปัจจัยทั้งหลายที่จะทำให้มันเป็นไปอย่างนั้น แล้วแก้ไข ทำการ จัดการที่ตัวเหตุปัจจัยเหล่านั้น

วิชิตแบบสามัญลักษณ์ หรือวิชิตแบบรู้เท่าทันธรรมดา นำเอารูปหรือสังขารนั้นมา พิจารณาตามหลักแห่งคติธรรมของไตรลักษณ์ให้เห็นภาวะที่เป็นของไม่เที่ยง ไม่คงที่ เป็น อนิจจัง ถูกปัจจัยขัดแย้งบีบคั้น เป็นทุกข์ ไม่มีไม่เป็นโดยตัวของมันเองใคร ๆ เข้ายึดเป็นเจ้าของ ครอบครองบังคับด้วยความอยากไม่ได้เป็น อนัตตา ขั้นนี้เรียกว่า สัมมสนญาณ เป็นตอน เบื้องต้นมีคัมภีร์คฤณทศสนวิสุทธิ

วิชิตแบบสามัญลักษณ์ เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า วิชิตแบบรู้เท่าทันธรรมดา คือ มองอย่าง รู้เท่าทันความเป็นไปของสิ่งทั้งหลาย ซึ่งจะต้องเป็นอย่างนั้น ๆ ตามธรรมดาของมันเอง ในฐานะที่ มันเป็นสิ่งซึ่งเกิดจากเหตุปัจจัยต่าง ๆ ประชุมตั้งขึ้น จะต้องเป็นไปตามเหตุปัจจัย ธรรมดาที่ว่ามัน ได้แก่อาการที่สิ่งทั้งหลายทั้งปวงที่เกิดจากปัจจัยประชุมตั้ง เมื่อเกิดขึ้นแล้วก็ต้องดับไป ไม่เที่ยงแท้ ไม่คงที่ ไม่ยั่งยืน ไม่คงอยู่ตลอดไป เป็นอนิจจัง เช่น เมื่อคนเราเกิดมา ก็เจ็บ ก็แก่ และตายในที่สุด ไม่ คงที่ ไม่คงอยู่ และเปลี่ยน แปลงตลอดเวลา เป็นต้นปัจจัยทั้งหลายทั้งภายในและภายนอกทุกอย่าง ต่างก็เกิดดับเปลี่ยนแปลงไปตลอดเวลาเสมอเหมือนกัน เมื่อเข้ามาสัมพันธ์กันจึงเกิดความขัดแย้ง ทำ ให้สิ่งเหล่านั้นมีสภาวะถูกบีบคั้นกดดัน ไม่อาจคงอยู่ในสภาพเดิมได้ จะต้องมีความแปรปรวน เปลี่ยนสลาย เป็นทุกข์ในเมื่อต้องเป็นไปตามเหตุปัจจัยมันก็ไม่อาจเป็นของของใคร เช่นเดียวกับที่ ไม่อาจเป็นตัวตนของมันเอง และไม่อาจมีอยู่โดยตัวของมันเอง มันไม่อาจเป็นไปตามความ ปรารถนาของใคร ไม่มีใครคิดอยากบังคับมันได้ ไม่มีใครเป็นเจ้าของครอบครองมันได้จริง เพราะ มันเป็นไปตามเหตุปัจจัยไม่ใช่เป็นไปตามใจอยากของใคร เป็นอนัตตา รวมความว่า รู้เท่าทันว่าสิ่ง

ทั้งหลายเป็นธรรมชาติมีลักษณะความเป็นไปโดยทั่วไปเสมอเหมือนกันตามธรรมดาของมันใน
ฐานะที่เป็นของปรุงแต่งเกิดจากเหตุปัจจัยและขึ้นต่อเหตุปัจจัยทั้งหลายเช่นเดียวกัน

วิธีคิดแบบสามัญ ลักษณะนี้แบ่งได้เป็น 2 ขั้นตอน คือ

ขั้นที่หนึ่ง คือรู้เท่าทันและยอมรับความจริง เป็นขั้นวางใจวางท่าที่ต่อสิ่งทั้งหลายโดย
สอดคล้องกับความเป็นจริงของธรรมชาติ เป็นท่าที่แห่งปัญญา ท่าที่แห่งความเป็นอิสระ ไม่ถูกมัด
ตัว แม้เมื่อประสบการณ์ที่ไม่ปรารถนาหรือมีเรื่องราวไม่น่าพึงใจเกิดขึ้นแล้ว คิดขึ้นได้ ว่าสิ่งนั้น ๆ
เหตุการณ์นั้น ๆ เป็นไปตามคติธรรมดา เป็นไปตามเหตุปัจจัยของมัน คิดได้อย่างนี้ก็เป็นท่าที่แห่ง
การปลงตก ถอนตัวขึ้นได้ หายจากความทุกข์ หรืออย่างน้อยก็ทำให้ทุกข์นั้นบรรเทาลง หรือเมื่อ
ประสบสถานการณ์มีเรื่องราวเช่นนั้นเกิดขึ้น เพียงตั้งจิตสำนึกขึ้นได้ในเวลานั้นว่า เราจะมองตาม
ความเป็นจริง ไม่มองตามความอยากให้เป็นหรือไม่อยากให้เป็น การที่จะเป็นทุกข์ก็ผ่อนคลายลงได้
ทันที เพราะปลดปล่อยตัวเองเป็นอิสระได้ ไม่เอาตัวเข้าไปให้ถูกบีบคั้นกดดัน เช่น หากเกิด
อุบัติเหตุเกิดขึ้น เราก็คิดว่ามันมีเหตุปัจจัยเพียงพอที่ก่อให้เกิดอุบัติเหตุ เช่น ความประมาท ความ
พลั้งเผลอ สภาพถนนไม่ดี สภาพการจราจรไม่ดี สภาพรถไม่ดี เป็นต้นเมื่อเข้าใจถึงเหตุปัจจัยที่
ก่อให้เกิดอุบัติเหตุเช่นนั้นแล้ว ก็คิดหาวิธีแก้ไขปัญหาหรือหาทางออกที่ถูกต้อง โดยไม่มีโทสะ ไม่
เอะอะโวยวาย หากคิดได้เช่นนั้นตัวเราก็คือมีความสุข หลุดพ้นจากความโกรธ (มีอิสรภาพจากความ
โกรธ) เป็นต้น

ขั้นที่สอง คือแก้ไขและทำการไปตามเหตุปัจจัย เป็นขั้นปฏิบัติต่อสิ่งทั้งหลายโดย
สอดคล้องกับความเป็นจริงของธรรมชาติ เป็นการปฏิบัติด้วยปัญญา ด้วยความรู้เท่าทัน เป็นอิสระ
ไม่ถูกมัดตัว กล่าวคือ เมื่อรู้อยู่แล้วว่าสิ่งทั้งหลายเป็นไปตามเหตุปัจจัย ขึ้นต่อเหตุปัจจัย เราต้องการ
ให้มันเป็นไปอย่างไรก็ศึกษาให้รู้เข้าใจเหตุปัจจัยทั้งหลายที่จะทำให้มันเป็นไปอย่างนั้น แล้วแก้ไข
ทำการจัดการที่ตัวเหตุปัจจัย (แก้ปัญหาคือต้นเหตุ) เหล่านั้นเมื่อทำเหตุปัจจัยพร้อมบริบูรณ์ที่จะให้มัน
เป็นไปอย่างนั้นแล้ว ถึงเราจะอยากหรือไม่อยาก มันก็ต้องเป็นไปอย่างนั้น เมื่อเหตุปัจจัยไม่พร้อม
ที่จะให้เป็น ถึงเราจะอยากหรือไม่อยาก มันก็จะไม่เป็นอย่างนั้น กล่าวสั้น ๆ ก็คือ แก้ไขด้วยความรู้
และแก้ที่ตัวเหตุปัจจัย ไม่ใช่แก้ด้วยความอยาก เพียงแต่กำหนดรู้ความอยากของตน และกำหนดรู้
เหตุปัจจัยแล้วแก้ไข กระทำการที่เหตุปัจจัย เมื่อปฏิบัติได้เช่นนี้ ก็ถอนตัวเป็นอิสระได้ ไม่ถูกความ
อยากผูกมัด เป็นวิธีการปฏิบัติที่ทั้งได้ผลดีที่สุด และตนเองก็ไม่เป็น

สุคนธ์ สิ้นธพานนท์ (2550 :139)วิธีคิดแบบสามัญลักษณะหรือวิธีคิดแบบรู้เท่าทัน
ธรรมาคือมองอย่างรู้เท่าทันความเป็นไปของสิ่งทั้งหลาย ซึ่งจะต้องเป็นอย่างนั้น ๆ ตามธรรมดา
ของมันเอง ในฐานที่มันเป็นสิ่งซึ่งเกิดจากเหตุปัจจัยต่าง ๆ ปรุงแต่งขึ้น เมื่อเกิดขึ้นแล้วก็ต้องดับ
ไปไม่เที่ยงแท้ ไม่คงที่ไม่ยั่งยืน ไม่คงอยู่ตลอดไป เป็นอนิจจัง ผู้ที่สามารถคิดแบบสามัญลักษณะได้

มักเป็นผู้มีสติ ไม่ว่าวาม มองทุกสิ่งเป็นว่าเมื่อเกิดขึ้นได้ก็เปลี่ยนแปลงได้ ดับสูญได้ ไม่มีใครครอบครองทุกสิ่งทุกอย่างได้ตลอดไปบุคคลที่คิดเช่นนี้จะเป็นผู้ไม่ประมาทมีสติ

วิธีคิดแบบสามัญลักษณ์ เป็นวิธีการคิดอย่างรู้ทั่วถึงตามสภาพความเป็นจริงของสรรพสิ่งต่างๆ ที่ต้องเป็นไปตามหลักของธรรมชาติ คือมีเกิดขึ้นในเบื้องต้น มีความเปลี่ยนแปลงในท่ามกลาง และมีการแตกสลายในที่สุด ไม่มีสิ่งใดที่จะดำรงอยู่ได้โดยไม่เปลี่ยนแปลง แต่เราสามารถรับรู้ถึงความเป็นไป เช่น รู้ว่าปัญหาสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นส่วนใหญ่มาจากฝีมือมนุษย์ยอมรับว่าทุกคนมีส่วนในการสร้างปัญหาสิ่งแวดล้อมทุกคนมีหน้าที่ต้องช่วยกันแก้ไขตามเหตุปัจจัยซึ่งขณะนี้เกิดขึ้นเมื่อมีสติทำให้การแก้ไขปัญหาไปตามเหตุปัจจัยที่เกิดขึ้นหรือเรียกว่าแก้ปัญหาคด้วยปัญญานั้นเอง

4. งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการสอนแบบไตรสิกขา

ผู้วิจัยได้รวบรวมงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการสอนแบบไตรสิกขาไว้ดังนี้

รสสุคนธ์ เกียรติสกุณ (2530: 51) ศึกษาเปรียบเทียบผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนเรื่องกุศลกรรมบถสิบในระดับมัธยมศึกษาปีที่ 3 โดยการสอนแบบพุทธวิธี (การสอนแบบไตรสิกขา)กับการสอนแบบบรรยาย ผลการศึกษาพบว่าผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของนักเรียนกลุ่มทดลองเรียนโดยการสอนแบบพุทธวิธีกับกลุ่มควบคุมซึ่งเรียนโดยการสอนแบบบรรยายมีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่นักเรียนระดับ .05 โดยกลุ่มทดลองมีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนสูงกว่ากลุ่มควบคุมและด้านความคิดเห็นของร้อยละ 81.75เห็นด้วยกับการเรียนโดยการสอนแบบพุทธวิธี

พระกริยาอุท พพัฒน์ฉิม (2547) ศึกษาเปรียบเทียบผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของนักเรียนที่เรียนรายวิชาพระพุทธศาสนา ด้วยวิธีสอนแบบไตรสิกขา ก่อนการทดลองและหลังการทดลองกลุ่มตัวอย่างเป็นนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 พบว่าผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของนักเรียนที่เรียนด้วยวิธีสอนแบบไตรสิกขาหลังทดลองสูงกว่าก่อนทดลองอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05

5. งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการคิดแบบสามัญลักษณ์

พระบุริมศีล คำวงศ์ศา (2551) ได้ทำงานวิจัย เรื่องการพัฒนาความฉลาดทางจริยธรรมของนักเรียนสามเณรชาวเขาช่วงชั้นที่ 3 โดยใช้แผนการจัดการเรียนรู้แบบโยนิโสมนสิการ เพื่อพัฒนาความฉลาดทางจริยธรรมของนักเรียนสามเณรชาวเขา ช่วงชั้นที่ 3 โดยใช้กลุ่มตัวอย่าง

นักเรียนสามเณรชาวเขาชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 ในภาคเรียนที่ 2 ปีการศึกษา 2550 ของโรงเรียนพลราชมวิทยากร อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ โดยใช้กลุ่มตัวอย่างจำนวน 30 รูป เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยประกอบด้วยแผนการสอน จำนวน 10 แผน และแบบวัดความฉลาดทางจริยธรรม ผู้วิจัยเก็บข้อมูลก่อนและหลังการสอน วิเคราะห์ข้อมูลโดยหา ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย ความเบี่ยงเบนมาตรฐาน และการทดสอบค่าที ผลการวิจัยพบว่านักเรียนมีความฉลาดทางจริยธรรมโดยรวมเพิ่มขึ้นหลังจากได้รับกระบวนการเรียนรู้แบบโยนิโสมนสิการ

